

УДК 343.28/.29.01(477)(02)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.35>

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ГРУПОВИХ ПРАВИЛ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ ЗАСУДЖЕНОЇ АБО НАЯВНІСТЮ У НЕЇ ДИТИНИ

Коломієць С.С.,
*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри менеджменту
та публічного адміністрування
факультету економіки та бізнесу
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного
ORCID: 0000-0001-9023-5310
e-mail: kolomietss97@gmail.com*

Коломієць С.С. Концептуальна модель групових правил звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини.

У статті на підставі встановлених спільних рис у передумовах, підставах, порядку, умовах та кримінально-правових наслідках для застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК) та звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК) визначено групові правила звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини.

Встановлено, що передумови звільнення від покарання на підставі ч. 1 ст. 79 КК та ч. 1 ст. 83 КК збігаються у видах покарань, від яких звільняється жінка. З урахуванням наведеного першим груповим правилом, яке має врахувати суд у разі звільнення від покарання вагітної жінки або жінки, яка має на утриманні малолітню дитину, повинна стати вимога про врахування виду та строку покарання, що призначений або відбувається жінкою за злочин певного виду й тяжкості. Другим груповим правилом звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини має стати вимога про врахування судом потенційного впливу жінки на становлення особистості дитини. Оцінити такий потенційний вплив на дитину суд може через врахування обставин, що характеризують тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особи винної, та інших обставин справи, що певною мірою свідчать про особисті характеристики жінки. Третім груповим правилом звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини має стати правило про врахування судом можливості забезпечення жінкою самостійно або її сім'єю чи близькими родичами, що дали згоду на спільне проживання з нею, належних умов для виховання дитини. Четвертим груповим правилом звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини має стати правило про врахування судом тривалості іспитового строку, протягом якого жінка повинна виконати встановлені їй обов'язки, що мають бути роз'яснені їй судом. Останнім груповим правилом звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини має стати вимога про необхідність оцінювання судом поведінки засудженої жінки під час догляду та виховання дитини.

Сформульовано концептуальну модель групових правил звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини.

Ключові слова: звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, групові правила звільнення від покарання; групові правила звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини.

Kolomiets S.S. Conceptual model of group rules of release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child.

The article, based on the established common features in the prerequisites, grounds, procedure, conditions, and criminal law consequences for the application of release from serving a sentence with probation for pregnant women and women with children under seven years of age (Article 79 of the Criminal Code) and release from serving a sentence for pregnant women and women with children under three years of age (Article 83 of the Criminal Code), defines group rules for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child.

It is established that the prerequisites for release from punishment based on Part 1 of Article 79 of the Criminal Code and Part 1 of Article 83 of the Criminal Code coincide in the types of punishments from which a woman is exempted. Taking into account the above, the first group rule that the court must take into account in the event of release from punishment of a pregnant woman or a woman who has a minor child in her care should be the requirement to take into account the type and term of punishment that the woman has been or is serving for a crime of a certain type and severity. The second group rule for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child should be the requirement for the court to consider the potential influence of the woman on the formation of the child's personality. The court may assess such potential impact on the child by considering the circumstances that characterize the severity of the criminal offense committed, the identity of the guilty person, and other circumstances of the case that to some extent indicate the personal characteristics of the woman. The third group rule for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child should be the rule that the court takes into account the possibility of the woman herself or her family or close relatives who have consented to living with her to provide appropriate conditions for raising a child. The fourth group rule for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child should be the rule that the court considers the duration of the probationary period, during which the woman must fulfill the duties assigned to her, which must be explained to her by the court. The last group rule for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child should be the requirement that the court assess the behavior of the convicted woman during the care and upbringing of the child.

A conceptual model of group rules for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child is formulated.

Key words: release from punishment, release from serving a sentence with probation for pregnant women and women with children under seven years of age, release from serving a sentence for pregnant women and women with children under three years, group rules for release from punishment; group rules for release from punishment due to the convict's pregnancy or the presence of a child.

Постановка проблеми. У кримінальному кодексі України (далі – КК) для вагітних жінок і жінок, що мають малолітніх дітей передбачено два самостійних види звільнення від покарання: звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК) та звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК).

Витоки цих різновидів звільнення від покарання пов'язані з їхнім особливим значенням, намаганням заради дитини та її майбутнього максимально зменшити обсяг державного примусу щодо її матері [1, с. 24]. Підтримують цю наукову тезу і вітчизняні суди. В своїх постановках Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначає про те, що закріплення ст. 79 у кримінальному законодавстві зумовлено тим, що закон ставить інтереси дитини, її виховання, нормальні умови життя для вагітної жінки вище, ніж негайне виконання покарання [2, 3].

Системний аналіз положень статей 79 та 83 КК дає змогу встановити чимало спільних ознак цих різновидів звільнення від покарання, зокрема, щодо: передумов, підстав, порядку, умов та кримінально-правових наслідків звільнення від покарання. На підставі цих спільних ознак, на нашу думку, можна сформулювати групові правила звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини¹.

¹ Система загальних засад звільнення від покарання складається з універсальних, групових та спеціальних правил звільнення від покарання. Універсальні правила загальних засад звільнення від покарання поширюються на всі без винятку види звільнення від покарання. Групові правила звільнення від покарання – на об'єднані в групи різновиди звільнення від покарання у зв'язку з: давністю; недоцільністю застосування щодо засудженої особи покарання; виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання; станом здоров'я засудженої особи; вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини. Своєю чергою спеціальні правила загальних засад звільнення від покарання регулюють застосування специфічних правовідносин [4].

Стан опрацювання проблематики. Кримінально-правові проблеми звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини досліджені у наукових працях, зокрема, О.П. Гороха, О.О. Книженко, В.О. Меркулової, О.О. Наумова, Є.О. Письменського, Г.В. Плахотник, В.В. Скибицького, П.В. Хряпінського, І.В. Шимончука. Намагання визначити уніфіковані правила звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини у кримінально-правовій доктрині робилися лише поодинокі. Вперше цю ідею в своїй докторській дисертації у 2019 р. висловив український вчений О.П. Горох. Однак попри сформульовані цим вченим концептуальні ідеї чимало питань в аналізованому аспекті потребують свого більш ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження – формулювання концептуальної моделі групових правил звільнення від покарання у зв'язку з вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини.

Виклад основного матеріалу. Передумови звільнення від покарання на підставі ч. 1 ст. 79 КК та ч. 1 ст. 83 КК збігаються у видах покарань, від яких звільняється жінка. Однак, якщо у разі застосування ст. 79 КК певні покарання їй лише призначені, то у разі застосування ст. 83 КК – вона вже їх має відбувати. У цьому, зокрема, полягає й одна з основних відмінностей між цими різновидами звільнення від покарання: положення ст. 79 КК суди мають застосовувати під час ухвалення вироку (п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК), а положення ст. 83 КК – під час виконання вироку (п. 4 ч. 1 ст. 537 КПК).

За положеннями аналізованих статей, видами покарань, від яких звільняється вагітна жінка або жінка, яка має дитину певного віку, є лише два види основних покарань: обмеження волі та позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років. Водночас законодавець встановлює заборону на застосування положень ст. 79 КК до аналізованих категорій жінок у разі їх засудження до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Своєю чергою положення ст. 83 КК не можуть бути застосовані до жінок, які відбувають позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Щодо звільнення жінок від основних покарань положення закону є однозначними. Стосовно ж додаткових покарань положення статей 79 та 83 КК не є одноманітними. Якщо в ч. 1 ст. 79 КК чітко зазначено, що суд може звільнити засуджену від відбування і додаткового покарання, то в ст. 83 КК такої конкретизації законодавець не зробив. Наведена обставина дає нам змогу погодитися з О. П. Горохом та Г.В. Плахотник [5, с. 364; 6, с. 54–56] у тому, що відсутність у ст. 83 КК приписів про можливість звільнення засудженої жінки від відбування додаткового покарання (на відміну від статей 79–82 КК) може мати лише одне тлумачення: законодавець не допускає такої можливості.

Отже, першим груповим правилом, яке має врахувати суд у разі звільнення від покарання вагітної жінки або жінки, яка має на утриманні малолітню дитину, може стати вимога про врахування *виду та строку покарання, що призначений або відбувається жінкою за злочин певного виду й тяжкості*.

Після встановлення передумов для застосування положень статей 79 та 83 КК суд має вирішити питання про те, чи заслуговує вагітна жінка або жінка, яка має малолітню дитину, на звільнення від покарання.

Слід зазначити, що закріплена законодавцем у статтях 79 та 83 КК дискреція суду на можливість (а не обов'язок) застосування положень цих статей дає змогу багатьом юристам стверджувати, що стан вагітності або наявності у жінки дитини не є самодостатніми підставами (умовами) для ухвалення судом позитивного рішення про її звільнення від покарання. Юристи наголошують на тому, що суд має також врахувати обставини, що характеризують тяжкість вчиненого злочину, особу винної, та інші обставини справи [5, с. 243–244, 364; 7, с. 271; 8, с. 236, 249; 9, с. 91]. З огляду на це дехто з правників наполягає на додатковому врахуванні під час вирішення аналізованих питань про звільнення таких обставин: здійснення жінкою посягання на певний об'єкт правової охорони, використання певного способу та знарядь вчиненого злочину, мотиви вчинення злочину, характеристики жінки за місцем проживання та роботи, ставлення жінки до вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, її перебування на наркологічному та психіатричному обліках, її кримінальне минуле тощо [5, с. 244].

Проведене нами вивчення судової практики свідчить про те, що суди дослухаються до таких рекомендацій. В абсолютній більшості справ суди під час вирішення питання про застосування

аналізованих статей додатково враховували тяжкість кримінального правопорушення, за яке було засуджено жінку, встановлюючи зокрема: чи було застосовано насильство; які були наслідки кримінального правопорушення; яким був розмір спричиненої шкоди (чи було її відшкодовано); які були мотиви і мета протиправних дій. Наприклад, постановою ККС ВС від 16 листопада 2023 р. у справі № 686/30843/21 було скасовано ухвалу апеляційного суду, якою залишено в силі вирок суду першої інстанції щодо вагітної жінки, яка з метою збуту придбала 3 згортки особливо небезпечного наркотичного засобу, обіг якого заборонено, та 91 згорток, який містив особливо великий розмір психотропної речовини, обіг якої заборонено, та яка була звільнена від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 79 КК. ККС ВС констатував, що таке рішення «не відповідає принципам законності та справедливості покарання» [10].

Суди також враховують характеристики жінки як особи винної, серед яких: стан здоров'я жінки, її поведінку до та після вчинення кримінального правопорушення в побуті, за місцем роботи чи навчання; наявність судимостей, адміністративних стягнень; наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку, її матеріальний стан. Показовою в цьому аспекті є постанова ККС ВС від 18 травня 2021 р. у справі № 191/4297/18, у якій суд зазначив, що для застосування ст. 79 КК законодавець визначив відповідні підстави: формально-юридичні (містяться безпосередньо у ст. 79 КК і стосуються певних ознак особи) та оціночні (індивідуальні особливості конкретного кримінального провадження, характер дій винної особи, її спосіб життя тощо). Встановлення оціночних підстав є елементом реалізації дискреційних повноважень суду. Отже, для правильного застосування ст. 79 КК суд має не тільки встановити факт наявності на утриманні жінки дитини віком до семи років, але й дати належну оцінку тяжкості та обсягу вчинених суспільно небезпечних діянь, усім даним про особу обвинуваченої, з'ясувати, чи сприяє її спосіб життя забезпеченню інтересів дитини [2].

Безумовно, обставини, що характеризують тяжкість вчиненого правопорушення, особу винної, є важливими в аспекті захисту інтересів дитини, заради майбутньої долі якої суд, власне, ухвалює рішення про звільнення від покарання на підставі статей 79, 83 КК. Проте через невирішеність цієї проблеми в законодавстві постає питання про те, як зорієнтувати суди на врахування зазначених вище обставин під час правозастосування. Вважаємо, що дотримання судами саме групових правил звільнення від покарання для цієї категорії осіб сприятиме одноманітності судової практики в цьому питанні.

На нашу думку, зазначені вище обставини, що характеризують тяжкість вчиненого злочину, особу винної, та інші обставини справи певною мірою свідчать про особисті характеристики жінки, частина з яких може мати вияв у вчиненому кримінальному правопорушенні. І саме за допомогою цих характеристик суд може дати відповідь на запитання, чи здатна жінка як особистість, засуджена за певне кримінальне правопорушення, позитивно вплинути на становлення особистості своєї дитини.

Особистість – це сукупність різних рис і вад характеру, що роблять людину унікальною, несхожою на інших. Вона містить у собі не тільки духовні властивості, але й фізичні, розумові, емоційні та соціальні, а також відбиває властивості вроджені або обумовлені навколишнім середовищем. Ці якості особистості не розвиваються спонтанно, а формуються в умовах чітко вираженої батьківської турботи й любові, коли родина формує в дитини потребу бути відданим, здатність співчувати й радіти іншим людям, нести відповідальність за себе та за інших, прагнення навчитись самому [11]. З огляду на це на батьків державою покладається відповідальність за виховання, навчання та розвиток дитини (ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства»).

Вважаємо, що суд під час вирішення питання про звільнення жінки від покарання на підставі статей 79, 83 КК має оцінити її психічні властивості (спрямованості рис її темпераменту й характеру, здібності, особливості психічних процесів), що знайшли вияв у вчиненому кримінальному правопорушенні в поєднанні з особистими характеристиками засудженої.

Ймовірно, що доповіді органу пробації для всебічного оцінювання судом особистості жінки може бути недостатньо. Тому видається, що суду під час вирішення цього питання варто призначити судово-психологічну експертизу. Таке експертне дослідження, на нашу думку, не лише визначить психологічні особливості засудженої жінки (її установки, ціннісні орієнтації, характер та щирість поведінки), а й допоможе оцінити перспективи їхнього впливу на становлення особистості дитини жінки.

Отже, важливим груповим правилом, яке суд має врахувати у разі звільнення від покарання вагітної жінки або жінки, яка має на утриманні малолітню дитину, є, на нашу думку, вимога про врахування судом *потенційного впливу жінки на становлення особистості дитини*.

Як зазначено вище, законодавство зобов'язує батьків не лише позитивно впливати на становлення особистості своєї дитини, а й створювати належні умови для її розвитку.

В аспекті аналізу застосування до жінки положень ст. 83 КК В.О. Меркулова зазначає, що для позитивного вирішення аналізованого питання у жінки мають бути наявні соціально корисні зв'язки, житло, мінімальні матеріальні умови, що можуть забезпечити можливість жінці займатися вихованням дитини, піклуватися про її нормальний розвиток, не допустити її захворювання [12, с. 213]. Схожим чином аналізують цю обставину й інші українські юристи [8, с. 249]. Вартий уваги в цьому питанні підхід Т.В. Плахотник, яка, систематизувавши відповідні положення, зазначає, що самостійне створення засудженою жінкою належних умов для розвитку дитини передбачає матеріальне, організаційне та особисте забезпечення таких умов [5, с. 96–99].

Вивчення судової практики свідчить про те, що суди, досліджуючи наявність у засудженої умов для розвитку дитини, аналізують це питання в комплексі. Наприклад, Димитровський міський суд Донецької області, досліджуючи це питання, вказав: «...забезпечення належних умов для виховання дитини має як матеріальний, так і соціальний та морально-етичний аспекти, і саме сукупність цих аспектів має бути наявною для висновку про можливість забезпечення умов для виховання дитини» [13].

Якщо жінка не має можливості самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини, їй на допомогу може прийти її сім'я або родичі, надавши згоду на спільне проживання з нею. Коло таких осіб для правозастосування можна визначити, звернувшись до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК. До осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, суди, наприклад, справедливо зараховують цивільних чоловіків засуджених жінок [14].

Г.В. Плахотник слушно зазначає, що сама лише наявність у засудженої жінки сім'ї чи родичів, які дали згоду на спільне з нею проживання, без аналізу наявної можливості в таких осіб забезпечити належні умови для виховання дитини є помилковим законодавчим рішенням [6, с. 96–99]. Доречно зазначити, що судова практика йде саме шляхом встановлення наявної можливості у сім'ї або родичів можливості забезпечити жінку та її дитину усім необхідним [15, 16].

Наявність сім'ї або родичів, які дали згоду на спільне проживання з жінкою, або наявність у жінки можливостей самостійно забезпечувати належні умови для виховання дитини визначено лише як умови звільнення від покарання, передбаченого ст. 83 КК. Однак постає питання про те, чому законодавець не вимагає аналізувати ці обставини в аспекті застосування до жінки звільнення від відбування покарання при застосуванні ст. 79 КК.

Ймовірно, законодавець убачає в ст. 79 КК спеціальний вид звільнення від відбування покарання з випробуванням, про що зазначає чимало українських правників. Однак, на нашу думку, правова природа статей 79 та 83 КК є іншою. Ці різновиди звільнення від покарання виникли у вітчизняному законодавстві з метою захисту насамперед інтересів дитини. Тому, оцінюючи можливість звільнення жінки від покарання на стадії ухвалення вироку, суд має аналізувати здатність жінки або її сім'ї (чи близьких родичів) створити належні умови для виховання дитини. Питання про можливість створення жінкою або її сім'єю (чи родичами) належних умов для розвитку дитини є однаково важливим для вирішення питання про можливість звільнення жінки від покарання як на стадії ухвалення вироку, так і його виконання. З огляду на наведене погоджуємося з В.Я. Конопельським та Г.Я. Резніченко, які пропонують доповнити ст. 79 КК положенням (аналогічно тим, що нині закріплено в ст. 83 КК), яке зобов'язуватиме суд встановлювати можливість застосування цієї статті лише до жінки, яка має сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне проживання з нею, або яка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини [17, с. 437].

Отже, вирішуючи питання про те, чи заслуговує вагітна жінка або жінка, яка має малолітню дитину, на звільнення від покарання, суд заради забезпечення інтересів дитини має також оцінити наявність можливості забезпечення жінкою самостійно або її сім'єю чи близькими родичами, що дали згоду на спільне проживання з нею, належних умов для виховання дитини. Це положення заслуговує на закріплення як групове правило про врахування судом *можливості забезпечення жінкою самостійно або її сім'єю чи близькими родичами, що дали згоду на спільне проживання з нею, належних умов для виховання дитини*.

Після позитивного вирішення судом питання про те, чи заслуговує вагітна жінка або жінка, яка має малолітню дитину, на звільнення від покарання, суд має встановити такий жінці іспитовий строк, протягом якого вона має довести обґрунтованість ухваленого щодо неї судового рішення. Протягом встановленого судом іспитового строку жінка має продемонструвати позитивну поведінку, оскільки від цього залежить можливість її остаточного звільнення судом від покарання. Вимоги до такої позитивної поведінки вичерпно визначено в законі. Відповідно до частин 5–6 статей 79, 83 КК жінка не повинна: 1) відмовитися від дитини; 2) передати дитину в дитячий будинок; 3) зникнути з місця проживання; 4) ухилятися від виховання дитини; 5) ухилятися від догляду за дитиною; 6) вчиняти систематично правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення; 7) вчинити нове кримінальне правопорушення.

Законодавчі вимоги до змісту вироку (ст. 374 КПК) та ухвали (ст. 372 КПК) не містять вимоги роз'яснити жінці, яка звільняється від покарання на підставі ст. 79 або ст. 83 КК, вимоги до її поведінки. Абзац 5 ч. 4 ст. 374 КПК містить лише вимогу зазначити в резолютивній частині вироку, зокрема, тривалість іспитового строку та обов'язки, покладені на засуджену.

Постає питання: чи всім жінкам, які звільняються від покарання на підставі ст. 79 або ст. 83 КК, відомі вимоги до їхньої подальшої поведінки, вказані в частинах 5–6 статей 79, 83 КК? Чимало з них необізнані з вимогами закону. Аналіз судових рішень, на підставі яких жінки звільняються від покарання на підставі статей 79, 83 КК, дає змогу зробити висновок про те, що суди здебільшого не роз'яснюють жінкам положення частин 5–6 статей 79, 83 КК. Необізнаність із вимогами до поведінки, встановленими законом, може призвести до проявів поведінки, яка буде розцінена в подальшому судами як негативна, хоча жінка про це може й не здогадуватися. Це може згодом призвести до направлення жінки для відбування покарання.

Як відомо, незнання закону не звільняє від відповідальності. Утім, ідеться про долю не лише самої жінки, а і її дітей.

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень зазначено: «Щоб мати ознаки високої якості, судові рішення повинно сприйматися сторонами по справі та суспільством у цілому як результат правильного застосування юридичних норм, справедливого судового процесу та належної оцінки фактів, а також як таке, що може бути ефективно виконаним» (п. 31). Усі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою й простою мовою (п. 32). Судові рішення повинні бути вмотивованими (п. 34). Будь-який присуд, що міститься в судовому рішенні або виданий на його підставі, повинен бути викладений зрозумілою й недвозначною мовою так, щоб його можна було впровадити або, коли йдеться про судовий наказ, виконати чи здійснити встановлену виплату (п. (р) Основних висновків та рекомендацій) [18]. Певні вимоги до судового рішення сформулювала й Велика Палата Верховного Суду: «...не повинно викликати сумнівів чи заперечень відносно того, що всі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою і це є необхідною передумовою розуміння рішення сторонами та громадськістю» [19].

З огляду на наведене вище вважаємо, що суди під час вирішення питання про звільнення жінок від покарання на підставі ст. 79 або 83 КК мають роз'яснювати жінкам вимоги до їхньої подальшої поведінки, вказані в частинах 5–6 статей 79, 83 КК. Це положення варто закріпити як певне групове правило (його зміст буде викладено нижче). Законодавча пропозиція В. Я. Конопельського та Г. Я. Резніченко прямо закріпити в ст. 76 КК обов'язок «забезпечувати належні умови для догляду та виховання дитини» [17, с. 438] є дещо неповною, оскільки в частинах 5–6 статей 79, 83 КК зазначено значно більше складових позитивної поведінки жінки.

Окрім демонстрації позитивної поведінки, жінка, звільнена на підставі ст. 79 КК, повинна дотримуватися покладених на неї обов'язків, встановлених відповідно до ст. 76 КК. В аспекті аналізованого хочемо звернути увагу на відсутність системного підходу законодавця до питання встановлення обов'язків для однакової категорії жінок. Постає, зокрема, питання про те, чому обов'язки, передбачені ст. 76 КК, законодавець вирішив не покласти на жінку, що звільняється від відбування покарання на підставі ст. 83 КК. На нашу думку, відповідь на це питання слід шукати в розвитку інституту пробації в Україні.

Рекомендація СМ/Рес (2010)1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію в частині здійснення нагляду вказує: нагляд варто розглядати не лише як контрольну функцію, але і як засіб консультування правопорушників, надання їм допомоги або створення мотивації. За

можливості нагляд потрібно поєднувати з іншими заходами виховного характеру, які можуть здійснювати служба пробації або інші відомства (наприклад, навчання, професійна підготовка, працевлаштування та лікування). Відповідно до національного законодавства, служба пробації може здійснювати нагляд до, під час або після судового розгляду, зокрема у разі умовного звільнення від покарання або відстрочки відбування покарання, у разі дострокового звільнення (пункти 53, 55).

Невипадково в проєкті нового КК запропоновано застосовувати засоби пробації до особи, щодо якої, зокрема, не виконується строкове ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи (ст. 3.4.5); відстрочено виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ст. 3.4.9); зупинено виконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи (ст. 3.4.10); замінено довічне ув'язнення обмеженням свободи (стаття 3.4.12 цього Кодексу) (ст. 3.4.12) (пункти 2–5 ч. 1 ст. 3.5.2) [20].

Слід зазначити, що для законодавчого вирішення в КК питання про встановлення обов'язків, передбачених ст. 76 КК, для жінок, які звільняються від відбування покарання на підставі ст. 83 КК, створені передумови і в Законі України «Про пробацію». Зокрема, Закон України «Про пробацію» підставою для застосування пробації визначає не лише обвинувальний вирок суду, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням, а й ухвалу суду про звільнення від відбування покарання вагітної жінки або жінки, яка має дитину віком до трьох років (ч. 2 ст. 7). Своєю чергою наглядова пробація – це, зокрема, здійснення наглядових і соціально-виховних заходів щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ч. 1 ст. 10).

Отже, пропонуємо ч. 3 ст. 83 КК доповнити таким реченням: *«У разі звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, суд покладає на засуджену обов'язки відповідно до статті 76 цього Кодексу»*. У разі законодавчої реалізації такої пропозиції має бути сформульовано і відповідне групове правило звільнення від покарання для цих категорій жінок.

Проведений аналіз положень про встановлення контрольного строку для жінки з метою оцінювання обґрунтованості ухваленого щодо неї судового рішення дає нам змогу сформулювати чергове групове правило про врахування судом *тривалості іспитового строку, протягом якого жінка повинна виконати встановлені їй обов'язки, що мають бути роз'яснені їй судом*.

Звільнення від покарання вагітних жінок та жінок, що мають малолітніх дітей, на підставі статей 79 та 83 КК не є остаточним. За змістом частин 4–6 статей 79, 83 КК після завершення іспитового строку для таких жінок можуть настати різні правові наслідки звільнення від покарання (сприятливі або несприятливі).

Сприятливим наслідком є остаточне звільнення засудженої від відбування покарання. Такий наслідок настає за умови, якщо засуджена протягом іспитового строку: не відмовилася від дитини; не передала дитину в дитячий будинок; не зникла з місця проживання; не ухилялася від виховання дитини і догляду за нею; систематично не вчиняла правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення; виконала покладені на неї обов'язки (*de lege lata* – для ст. 79 КК; *de lege ferenda* – для ст. 83 КК). Як свідчить судова практика, суди аналізують поведінку засудженої в комплексі. Показовою в цьому аспекті є ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 2 квітня 2019 р. Ухвалюючи рішення про остаточне звільнення засудженої жінки після досягнення її дитиною трирічного віку, цей суд зазначив: «оскільки у засудженої ОСОБА_5 наявна можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини ОСОБА_7, які включають, зокрема, відповідні житлові умови, матеріальні можливості для забезпечення повноцінного життя та розвитку дитини, зростання дитини в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободі та рівності; оскільки засуджена ОСОБА_5 не відмовляється від дитини, не передала дитину у дитячий будинок, не зникла з місця проживання, не ухиляється від виховання дитини і догляду за нею; оскільки засуджена ОСОБА_5 не вчинила нових кримінальних правопорушень, відтак суд дійшов висновку про те, що ОСОБА_5 може бути звільнена від покарання» [21].

Несприятливим наслідком є направлення засудженої для відбування призначеного покарання. Цей наслідок настає в тому разі, якщо засуджена протягом іспитового строку вчинила одне з таких діянь: відмовилася від дитини; передала дитину в дитячий будинок; зникла з місця проживання; ухилялася від виховання дитини і догляду за нею; систематично вчиняла правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправ-

лення; не виконала покладених на неї обов'язків (*de lege lata* – для ст. 79 КК; *de lege ferenda* – для ст. 83 КК). Несприятливі наслідки настають для засудженої і в тому разі, якщо вона протягом іспитового строку вчинила нове кримінальне правопорушення.

Отже, необхідність оцінювання судом поведінки засудженої жінки під час догляду та виховання дитини, на нашу думку, також заслуговує на закріплення як групове правило звільнення від покарання.

Висновки. Проаналізовані нами положення дають змогу зробити висновок про те, що різновиди звільнення від покарання, передбачені ст. 79 та ст. 83 КК, мають чимало спільних ознак щодо передумов, підстав, порядку, умов та кримінально-правових наслідків звільнення від покарання.

Наведені спільні ознаки дають нам змогу сформулювати певні правила звільнення від покарання вагітної жінки або жінки, яка має на утриманні малолітню дитину (статті 79, 83 КК):

«У разі звільнення від покарання вагітної жінки або жінки, яка має на утриманні малолітню дитину (статті 79, 83 цього Кодексу), суд повинен врахувати:

- а) вид і строк покарання, що призначений або відбувається жінкою за злочин певного виду та тяжкості;
- б) потенційний вплив жінки на становлення особистості дитини;
- в) наявність можливості забезпечення жінкою самотійно або її сім'єю чи близькими родичами, що дали згоду на спільне проживання з нею, належних умов для виховання дитини;
- г) тривалість іспитового строку, протягом якого жінка повинна виконати встановлені їй обов'язки, що мають бути роз'яснені їй судом;
- г) поведінку засудженої під час догляду та виховання дитини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Меркулова В.О. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей: окремі аспекти вдосконалення чинного кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 24–30.
2. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 травня 2021 р. у справі № 191/4297/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97150131> (дата звернення: 22.04.2025).
3. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 грудня 2023 р. у справі № 139/244/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654604> (дата звернення: 22.04.2025).
4. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Т. 9 (5). С. 81–96. DOI: 10.46340/epdpd.2022.9.5.6.
5. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дис. ... д-ра юрид. наук / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 697 с.
6. Плахотник Г.В. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років: дис. ... канд. юрид. наук / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 209 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 376 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
9. Наумов О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років : дис. ... канд. юрид. наук / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2015. 243 с.
10. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 листопада 2023 р. у справі № 686/30843/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061798> (дата звернення: 22.04.2025).
11. Гончаренко С.А. Сім'я як основний фактор впливу на становлення особистості : зб. наук. праць. 2008. Ч. 1. URL: <https://library.udpu.edu.ua/zbirnyky-naukovykh-prats-udpu/253-2008-1> (дата звернення: 22.04.2025).

12. Меркулова В.О. Співвідношення кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального законодавства щодо визначення сутності й механізму реалізації звільнення від відбування покарання щодо вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 212–216.
13. Ухвала Димитровського міського суду Донецької області від 2 березня 2023 р. у справі № 226/297/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/109352716-75115dd56d82de5abbaed719b034d0d0> (дата звернення: 22.04.2025).
14. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 25 січня 2023 р. у справі № 592/9282/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/108579126-119b8cd92b32b591ff9de8308026ac97> (дата звернення: 22.04.2025).
15. Ухвала Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 30 березня 2021 р. у справі № 208/5373/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/96411896-25b7a67309f0572b01d9038b280d2fa6> (дата звернення: 22.04.2025).
16. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20 вересня 2021 р. у справі № 161/15080/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/99727057-3472ad21b8652d226e2686cf51774e03> (дата звернення: 22.04.2025).
17. Конопельський В.Я., Резніченко Г. Я. Деякі проблеми правозастосування звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 436–438. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/102.
18. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень. Страсбург, 18 грудня 2008 р. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc#:~:text=32.,33> (дата звернення: 22.04.2025).
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 грудня 2021 р. у справі № 11-164cap21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102267672> (дата звернення: 22.04.2025).
20. Проект нового Кримінального кодексу України (станом на 05.03.2025 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua>
21. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 2 квітня 2019 р. у справі 592/2766/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80897156> (дата звернення: 22.04.2025).